N. Iorga

Cum au fost și cum trebuie să fie Bucureștii

Conferință ținută în 1930 la societatea „Bucureștii Vechi"

«DATINA ROMÂNEASCĂ»
VALENII-DE-MUMTE
1932

www.dacoromanica.ro

Cum au fost şi cum trebuie să fie Bucureştii

— Conferinţă ţinută în 1930 la societatea „Bucureştii Vechi" —

de N. Iorga.

Doamnelor şi domnilor,

Inainte de a începe să vă vorbesc despre subiectul, pe care mi l-am ales, daţi-mi voie să fac o observaţie. Cred că această catedră, de pe care vorbesc, este puţintel de prisos. Catedrele sânt de prisos oriunde, dar mai ales într'o sală aşa de mică precum e aceasta. De aceia eu aş ruga pe d. Moisil s'o întrebuinţeze aiurea sau s'o dăruiască Universităţii.

Nu se poate spune, în genere, cât de rău a făcut, în societatea românească, catedra. Cunosc oameni tineri, oameni foarte cum se cade, foarte modeşti, pe cari i-am avut une ori elevi şi cari, atunci când au ajuns să se suie pe catedră, s'a petrecut în ei o schimbare catastrofală: imediat s'au transformat în genii revoluţionare, în descoperitori de noi metode în istoria Românilor şi în Istoria universală. M'am întrebat: de unde vine această catastrofală prefacere? Ea nu poate să vie, de sigur, de la foştii miei elevi, cari sânt oameni inteligenţi şi cu cultură aleasă. Eu dau toată vina pe catedră. Nu se poate arăta în destul câte nenorociri li-a adus catedra. Când simte cineva supt picioare scândura aceasta mai ridicată, imediat îşi iese din fire.

De aceia, d-le Moisil, eu te rog să întrebuinţezi această catedră pentru alt scop: să nu creezi grandomani prin catedra de aici, ci s'o dai acolo unde grandomanii sânt gata făcuţi, astfel ca d-ta să nu mai porţi niciun fel de răspundere.

Tot ca o mică introducere trebuie să adaug că, de câte ori vin la Archivele Statului, am o deosebită plăcere când văd că s'a făcut aici un fel de gospodărie ardelenească. Intr'un rând chiar dădusem d-lui Moisil ideia, care mi se pare că este pe cale de a se înfăptui, de a face aici plantaţii, orice ar zice Biserica ortodoxă română, care de o bucată de vreme vrea să ne go-

www.dacoromanica.ro

nească, cu Archive, cu aşezăminte, cu Musee de pretutindeni unde îşi arogă un drept de stăpânire. Eu cred că d-sa nu trebuie să aştepte ca, din mila lui Dumnezeu, represintat prin Biserica ortodoxă, să răsară copacii cari n'au fost sădiţi, ci să sădească d-lui aceşti copaci, şi să facă o frumoasă grădină, care să încunjure în chipul cel mai potrivit acest palat al Archivelor, datorit răposatului Onciul, lucru pentru care toată cultura românească i-a rămas recunoscătoare, dar care palat are nevoie de anumite reparaţii, pe care budgetul Statului, de multe ori, nu le îngăduie, de şi ruina este de toată evidenţa. Se pare însă că ruina Statului român este încă mai evidentă decât ruina Archivelor Statului, aşa încât, între cele două ruini, nu se poate ajunge la o înţelegere.

Doresc, pe de altă parte, tot ca introducere, ca fostul şi simpaticul mieu elev, d. Moisil, să rămână aici şi după acea lege a cumulului, care resultă din descoperirea că aceia cari pradă mai mult Statul român sânt intelectualii, cari, întâmplându-se să aibă două catedre, aceasta este o formidabilă risipă, care se compensează puţintel numai prin economiile care se fac la deosebitele organisaţii autonome, care organisaţii autonome, aducând un spor, fireşte că îşi pot permite să ia oricât. Eu doresc, prin urmare, să găsim un mijloc la Cameră ca d. Moisil să poată rămânea aici, de şi nu ştiu cum se va putea ajunge la aceasta, căci până acum mi s'au înfăţişat vre-o patru, cinci proiecte. Ceia ce se votează astăzi este transformat a doua zi.

Tot la introducere aş avea de adaus încă un lucru. Societatea aceasta a „Bucureştilor Vechi" nu este cea d'intâiu societate alcătuită aici, în Bucureşti, pentru îngrijirea oraşului. Din păcate însă, după discursurile de la început, de obiceiu nu urmează nimic. Românul se plăteşte cu un discurs şi după aceia se duce acasă. A mai existat o societate de felul acesteia. Ştiu că a ţinut un discurs, un foarte frumos discurs, şi amicul mieu d. Argetoianu, acum doi sau trei ani de zile, cu privire la un întreg plan de lucrări. Dar se vede că nu s'a făcut nimic decât că d. Argetoianu a cumpărat — şi trebuie să-i fim foarte mulţămitori pentru aceasta — un admirabil album al Vechilor Bucureşti, care album ar trebui să fie adus şi la cunoştinţa publicului, prin reproduceri. Albumul e al lui Preziosi. L-am răsfoit şi eu cândva şi este în adevăr o minune ca un bărbat politic român să cheltuiască pentru un asemenea scop 60.000 de lei

www.dacoromanica.ro

din banii săi, pe când ar fi trebuit să facă altfel: să cheltuiască 60.000 de lei din banii Statului și după aceia să-și atribuie 60.000 de lei pentru osteneala pe care a avut-o de a lua 60.000 de lei din banii Statului. Serviciile care se aduc Statului trebuiesc plătite.

Începând aceste conferințe cu privire la Bucureștii Vechi, doresc societății celeilalte, care este mai veche decât societatea nouă pentru Bucureștii Vechi, îi doresc să învie și, înviind, să se poată face o împărțire, astfel ca societatea veche să se ocupe de Bucureștii Noi și societatea nouă, cum este planul nostru, să se ocupe de Bucureștii Vechi. Numai acolo unde este o contradicție este și viață și din contradicția aceasta poate să iasă ceva.

Dar, doamnelor și domnilor, eu nu sânt aici ca să vă presint numai palavre de acestea introductive, ci mi s'a dat să aleg un subiect și subiectul acesta, care este în legătură și cu o sentimentalitate, reunită cu un romantism înapoiat al mieu, este acesta: ce a rămas din Vechii București?

Eu zic din „Vechii" București, nu din „vechiul" București, fiindcă trebuie să sacrificăm puțintel și gramaticei. Am sacrificat atâta gramatică bunului simț, încât a venit vremea să sacrificăm și puțintel bun simț, gramaticei. Prin urmare zic: „Bucureștii Vechi". Altceva este Iașul, care nu este la plural; l-au făcut la plural domnii de acolo, cari, se știe, cei mai mulți sânt cu desăvârșire eterodocși și prin urmare eterodocși și în acest domeniu. Dar Iașul este târgul lui Iaș, și n'au fost mai mulți Iași; este o persoană, este moșul întemeietor al Iașului. Avem și în județul Argeș un sat care se chiamă Iași, al cărui nume vine de la întemeietorul lui, probabil, Iacob.

Ce a rămas prin urmare din Vechii București? Acești Vechi București existau încă până la 1850-60. Schimbarea cea mare, de la Vechii București la cei Noi, s'a făcut numai de la această dată, anume în perioada pe care aș numi-o: perioada de „iconoclasm". Căci am avut și noi iconoclasm, această sfărâmare a tuturor lucrurilor în legătură cu trecutul nostru. O neînțelegere complectă, o ignoranță crasă, o pretenție obraznică au schimbat cu desăvârșire tot caracterul țerii. Acum, noi predicăm întoarcerea la acest trecut și vom avea de întâmpinat mari greutăți, dar la aceasta trebuie să ne întoarcem, fiindcă Vechii București sânt

www.dacoromanica.ro

o creaţiune a naţiei noastre, sânt originalitatea noastră, sânt tot ce am fost în stare să facem.

Schimbarea aceasta datează, am zis, de la 1850, dar mai ales de la 1860, datorită unor modificări cu totul greşite făcute încă de pe vremea lui Vodă-Bibescu şi Vodă-Ştirbei. Atunci au început a se strica vechile mănăstiri ale noastre, atunci s'a creat din nou Bistriţa, s'a dat un nou caracter Tismanei, atunci s'a pus catapeteasma gotică înaintea mormântului lui Mihai Viteazul şi s'a acoperit cu o formidabilă tencuială, foarte resistentă, frescele de la Dealu.

Comisiunea Monumentelor Istorice este în fiecare zi batjocurită. Chiar şi acum a trebuit să intervenim împotriva unei grosolane campanii, care ne-a acusat ca hoţi de lucruri sfinte! D. Grigore Filipescu, directorul „Epocei", s'a grăbit imediat să facă loc scrisorii noastre de rectificare şi a oprit pe domnul care a scris acest articol de a reveni, căci, altfel, ajungea, cum era şi firesc, la juraţi.

Dar Comisiunea Monumentelor Istorice a căutat să vadă dacă la Dealu nu există fresce. Fresce există, numai că aceste fresce sânt la o mare adâncime, iar cimentul de la suprafaţă este aşa de tare încât nu ne putem încumeta să facem această lucrare.

Ceia ce se începuse, cu cele mai bune intenţii, de Bibescu şi Ştirbei, s'a continuat de la 1850-60 înainte de aceiaşi oameni, supt influenţa aceloraşi idei.

Să-mi daţi voie să deschid aici o altă parentesă, cuprinzând o laudă meritată pentru un om care nu s'a lăsat atras de acest curent, un om care a avut şi el ţara în mână, dar care a înţeles, pe când ceilalţi au avut ţara în mână şi intenţii bune, dar n'au înţeles. E vorba de Alexandru Ghica, Caimacamul Munteniei d'inaintea momentului Unirii. Acesta făcuse în ţară cam aceleaşi studii, studii foarte bune, pe care le făcuse şi Bibescu şi Ştirbei, la Paris, dar socialmente era mai mult un om de ţară. Adversarii lui făceau glume pe socoteala lui, zicând: „Alexandru Ghica n'a făcut nimica!", ceia ce nu este adevărat. In orice cas este mai bine să nu faci nimic în acest domeniu, decât să faci rău. Dar nu este adevărat că n'a făcut nimic. Eu am publicat o hotărâre a lui Alexandru Ghica, cu privire la biserica episcopală de la Argeş, în care spune cam aşa: „această lucrare este foarte gingaşă, şi nu trebuie atinsă decât cu cea mai mare îngrijire". Aceasta face cea mai mare onoare simţului lui

www.dacoromanica.ro

Ghica şi, dacă pe vremea lui s'ar fi început reparaţia bisericii episcopale de la Argeş, această biserică n'ar avea caracterul de acum şi nu s'ar fi întrebuinţat procedeele barbare, din nenorocire şi pentru scopuri budgetare personale, ale lui Lecomte du Noüy. El avea şi o administraţie financiară, emitea mandate de plată, şi-i convenia mai mult să dărâme şi să clădească apoi, decât să îngrijească de clădirea veche, foarte solidă, care nu se cerea de loc să fie dărâmată pentru a reveni într'o stare mai bună.

Ţin, cu această ocasie, să mai adaug încă pe un cunoscător al rosturilor acestora vechi. Am avut cândva în mână corespondenţa pictorului Teodor Aman, care corespondenţă se păstrează şi acum la Museul Aman din Craiova. Sânt acolo două scrisori ale lui Aman cu privire la reparaţiile de la Argeş, scrisori foarte interesante, în care el, de la început, s'a declarat contra sistemului lui Lecomte du Noüy. El spune: voim să facem ceva asămănător cu lucrările de artă ale cofetarilor din Paris! I s'a atras atenţia că în felul acesta se supără anumite persoane care doriau numai decât reparaţia, şi a fost invitat să retracteze. Am resumat undeva aceste scrisori în care Aman spune: dacă mă siliţi, atunci voiu reveni, dar voiu reveni cu mult mai aspru decât prima oară. Şi, atunci, nimeni n'a mai încercat să-l facă pe Aman să revie asupra criticei, atât de îndreptăţite, pe care o făcuse.

Motivul pentru care s'a săvârşit această aşa de gravă greşală, este o educaţie în străinătate fără nicio pregătire prealabilă în ţară. Aceasta a prăpădit şi Vechii Bucureşti, cum a prăpădit atât de interesantul caracter al ţerii noastre de la un capăt la altul.

Multe familii boiereşti şi chiar negustoreşti şi-au trimes copiii de mici la Paris. Oamenii aceştia au crescut într'o atmosferă revoluţionară, anti-religioasă, duşmană trecutului. Au venit ca nişte inovatori ridicoli, fără niciun simţ pentru desvoltarea trecutului istoric. Eu şi astăzi sânt împotriva învăţăturii în străinătate fără foarte multe garanţii. Eu însumi conduc o şcoală acolo şi nu sânt totdeauna mulţămit, nu de studiile făcute de membrii Şcolii de la Fontenay-aux-Roses, dar de visele cu care se întorc unii de acolo, cari îşi închipuie că, fiind puşi în contact cu ştiinţa francesă, sânt altceva decât indigenii. In ce mă priveşte, indigen m'am dus, indigen m'am întors, şi cât se poate

www.dacoromanica.ro

de autohton. Şi-mi pare rău că nu există la vama ţerii noastre nişte foarfece autohtone, care să taie partea de nas care a crescut în străinătate şi pe care ar trebui s'o trimetem înapoi, unde autohtonul şi-a făcut studiile, dar unde n'a învăţat să cunoască măsura.

Au trăit într'un oraş cu străzi drepte, cu clădiri înalte, toate de acelaşi tip, lipite una de alta, şi au venit înapoi într'o ţară care are oraşe de un caracter cu totul deosebit. Intre Bucureşti şi Braşov, dar mai ales Sibiiu sau Sighişoara, este o deosebire esenţială, pe care niciodată n'o vom putea înlătura. Cum este absurd să ceri Sasului de la Sighişoara să dărâme casele lipite una de alta ca să facă o grădină sau o livadă între ele; — el n'ar admite niciodată să existe o astfel de distanţă între casa lui şi a vecinului lui—, tot aşa este de absurd să vii aici şi să înlocuieşti prin blocuri de case un oraş format din reuniunea mai multor sate.

Căci aşa sânt toate oraşele noastre: fiecare biserică, afară de bisericile venite mai târziu, a însemnat o aşezare rurală, care s'a păstrat cu un anumit caracter, Domnul alegându-şi reşedinţa, boierii făcându-şi cartierul lor, negustorii, în Lipscani oraşul lor ş. a. m. d.

Toti inovatorii aceştia n'au avut nici cea mai mică înţelegere a caracterului oraşelor româneşti. Ne-am pomenit, astfel, cu un amestec grozav de elemente diferite, cu străzi care au devenit dintr'o dată comerciale, dar băgate în centre pur sociale. Este un adevărat haos şi, oraşul fiind foarte întins, toate rosturile practice sânt împiedecate prin acest fabulos amestec. De exemplu, merge cineva pe cheiul Dâmboviţei. Vede o imensă clădire, fără nicio perspectivă, care stă să cadă în Dâmboviţa. Acesta este Palatul Justiţiei.

Dâmboviţa trebuia păstrată, sau ca un râuleţ de munte sau, altfel, cu banii cari s'au cheltuit, se puteau pietrui malurile. De îndată ce ai făcut un râu drept cum este acum, prin tăietura practicată în momentul canalisării, evident că aceasta trebuia să atragă după sine şi anumite lucrări. Altceva era râuleţul care curgea prin grădini şi livezi şi care nu era observat, chiar dacă era urât şi murdar: aceasta privia pe particularul prin grădina căruia trecea. Dar acum, când el formează o tăietură dreaptă, care străbate oraşul întreg, evident că nu-l poţi lăsa ca o râpă. A fost o ruşine pentru mine când, acum câtăva vreme, a venit un bătrân învăţat străin şi m'a întrebat, trecând

www.dacoromanica.ro

pe lângă Dâmboviţa: ce este râpa aceasta?—Râpa aceasta este Seina Bucureştilor, numai că s'a uitat pietruirea. Să zicem că nu sânt mijloacele trebuincioase pentru o pietruire a malurilor Dâmboviţei, dar eu am văzut, la Dresda, margenile largului râu care străbate oraşul, transformate în grădini, care se închiriază unor particulari, de oare ce au un pământ vegetal foarte bun. La noi, chiar copacii aceştia, cari sânt puşi pe malul Dâmboviţei, nu fac altceva decât să provoace necontenita ruinare a malurilor, în loc să se fi pus flori, care nu strică nimic.

Nu s'a înţeles, prin urmare, faptul că Bucureştii sânt alcătuiţi din grupe care fiecare îşi au caracterul lor particular. Astfel s'a ajuns de s'a ridicat Palatul acesta de Justiţie drept de-asupra râului, având în fund unul din cele mai murdare maidane, care se pot închipui, Este o ruşine când trece cineva pe acolo şi vede maidanul acesta, cu împrejmuirea lui de uluce, cum sânt de altfel împrejmuite toate maidanele, atât de numeroase, de la noi, menţinute graţie unei nerusinate patimi de câştig a proprietarilor lor[1]. Fiecare îşi închipuie că are acolo milioane de lei! Imprejmuirea aceasta cu uluci sau cu ostreţe, cum se zice în Moldova, este inadmisibilă. Proprietarul care nu clădeşte trebuie să fie pus la un impozit special, şi, în orice cas, Primăria trebuie să intervină ca să prefacă acest maidan spurcat, ori într'un parc deschis copiilor mahalalei, ori într'o grădină cu flori, ori, la urma urmelor, să fie mai curând porumb, decât buruieni. Iar, în ce priveşte împrejmuirea, ea nu poate să fie alcătuită din ulucile acelea din care fiece mahalagiu care are nevoie de lemne rupe din când în când câte o bucată şi o pune pe foc. Aceasta nu mai samănă a sat românesc, ci a metropolă ţigănească, şi între un sătuleţ românesc, cât de îndepărtat, şi o metropolă ţigănească este o foarte mare deosebire.

Dar Palatul acesta de Justiţie este foarte aproape de cârciume asămănătoare cu cele care se întâlnesc pe Bărăgan. Astăzi nu există cartiere specialisate. Vechea minte bună a Bucureşteanului cerea această specialisare. In jurul Palatului Domnesc erau oficiile. Pe când acum Ministerele sânt risipite în atâtea clădiri, ba chiar risipite pe bucăţi, o parte a oficiului într'un loc, altă parte într'alt loc, de unde şi nevoia acesta de au-

[1] Acuma, ca preşedinte al Consiliului, înlătur această ruşine.

www.dacoromanica.ro

tomobile, ca să te poţi transporta de la un oficiu la altul. In vremea veche, când aveai nevoie de o cumpărătură, ştiai care este cartierul unde se va găsi acea cumpărătură. Ştiai că acolo sânt Gabrovenii, dincolo Lipscanii. Cei vechi erau oameni foarte cuminţi, învăţaţi printr'o experienţă de mai multe secole să alcătuiască un oraş rânduit şi cu cartiere bine organisate.

Ei bine, oraşul acesta a căzut în cea mai cumplită anarhie. Lumea bogată şi mai pretenţioasă şi-a clădit case la fel cu cele de la Paris; oamenii mai modeşti îşi aduceau meşteri saşi, cari făceau case asămănătoare cu casele Saşilor din Ardeal: casa aceia neprietenoasă, vagonul sau, mai bine, seria aceia de vagoane, cu odaia de dormit tocmai în fundul cel mai rău mirositor al casei, iar în faţă salonul cu două ferestre, tocmai bine potrivit pentru ca tot praful să între pe fereastră şi pentru ca, atunci când e noroiu, faţada să fie stropită de sus până jos. Pe când omul are destul loc înlăuntru şi ar fi putut să-şi clădească locuinţa cu faţa la stradă, dar având, între casă şi stradă, o grădiniţă, aşa cum sânt toate casele româneşti.

Prin urmare a fost, întâiu, o pretenţioasă fasă occidentală; pe urmă, pentru oamenii cu punga mai mică, moda săsească, a caselor cu cotul la stradă. La capăt, ne-a apucat un fel de manie de artă aşa-zisă românească. Au răsărit casele acelea cu coloanele foarte groase, care nu au niciun fel de rost. De alminteri coloana represintă cam a zecea parte din faţadă. Ferestrele sânt foarte mici, aşa că înlăuntru este un întunerec complect. Un acoperiş formidabil, care îşi are rostul ca să fie acoperit cu şindilă, nu cu ţiglă. Pe lângă toate acestea, fiecare are voie să-şi aşeze casa aşa cum vrea.

Dacă o ia cineva de-a lungul Bulevardului şi vede câte stiluri de case sânt, rămâne în adevăr uimit. Este o exposiţie de istorie a gustului urât în domeniul arhitecturii. Primăria niciodată n'a căutat să dea un caracter unitar unei străzi, presintându-şi sufragiul, mai mult sau mai puţin universal: în absoluta ei ignoranţă şi în totala ei lipsă de gust, a lăsat pe fiecare să facă ce vrea. Sânt sigur că, dacă nu acum, când se arată unele intenţii bune, pe care nu este bine să le descurajăm, dar ieri, dacă ar fi venit cineva să spună că vrea să-şi clădească o casă în stil chines sau iapones, ar fi căpătat imediat autorisaţia, supt cuvânt că aceasta contribuie la pitorescul oraşului. Pe când, în America, pe vremea când au venit Chinesii şi

www.dacoromanica.ro

s'au așezat la San-Francisco, s'au luat imediat măsuri ca ei să se fixeze într'un anumit cartier, unde să-și facă toate rosturile lor, iar în afară de acest cartier ei să nu poată clădi nicio casă în stil chines. De alminteri, în toată America nu poți pune oriunde un „sky-scraper" (zgârie-nori); acestea sânt îngăduite numai într'o anumită parte a orașului. Nu mai vorbesc de ce s'a făcut în orașele pioase din Europa. Cine s'ar putea gândi, spre ex., la Bruges, să clădească o casă în alt stil decât acela al orașului! La Nürnberg niciodată un cetățean de acolo nu a avut ideia să facă o casă în stil secesionist și niciodată nu s'ar fi găsit un comitet de proști din sânul Consiliului Comunal care să admită asemenea lucru. De aceia orașul își păstrează un caracter propriu.

Bucureștii au ajuns încă un oraș care are și foarte multe case frumoase, dar care, în întregimea lui, este lipsit complect de caracter. Cel din urmă sat are mai mult caracter decât capitala României-Mari.

Din fericire, opera aceasta de distrugere nu a înlăturat totul. Să vedem ce a rămas și cum s'ar păstra ce a rămas și cum, în jurul lucrurilor care au rămas, s'ar putea lua anumite măsuri, care să le pună în valoare. Aceasta este problema care se presintă astăzi pentru noi.

Dacă doritorii de a clădi un nou oraș ar fi avut minte, pe lângă învățătură, lucrurile ar fi cu totul deosebite. Iată, ieri în Cameră, la un anume moment, erau strigăte de o parte și de alta. Nu știu care striga că anume dintre colegii săi nu au diplome. Și, atunci, un țeran din Banat a spus: „mulți au diplome, dar mincea lor e neagră ca noapcea"! A nemerit-o foarte bine țeranul deputat din Banat. Dacă oamenii aceștia, pe lângă învățătură, ar fi avut și minte, ar fi făcut un lucru. Este indiscutabil că nu se putea să fie Capitala Statului român asemenea cu ce erau Vechii București. In această privință nu se poate discuta. Dar în jurul Bucureștilor sânt enorme terenuri, foarte potrivite pentru clădiri. Aici nu avem a face cu un oraș închis între stânci, așa ca să trebuiască să dărâmi pentru ca să clădești, cum s'a întâmplat cu New-Yorkul. La noi se putea foarte bine păstra vechiul oraș și, alături, să se clădească un oraș nou. Numai de la Șosea înainte se face un oraș nou, cu oarecare unitate, clădit într'un anume moment, supt influența unui anume gust, indiferent dacă acest gust este bun sau rău; un lucru este

www.dacoromanica.ro

sigur, că există o asămănare între casele de acolo, care, de alminteri, sânt bine construite. Trotuarele însă sânt îngrozitoare, iar plantaţia este lăsată ca în maidanele cele mai proaste. Sânt parcuri de acestea rotunde în care cresc toate varietăţile de mătrăgună şi de măsălariţă şi unde oricine vrea poate să arunce hârtii şi tot felul de murdării, considerând locul acesta ca un deposit anume indicat.

Prin urmare se poate crea un oraş nou, comercial. In lunga mea experienţă de călătorii în largul lumii — călătorii făcute pe socoteala mea proprie, dar spre folosul ţerii mele—, am avut ocasia să văd oraşe de felul acesta. Iată Siena, cel mai caracteristic oraş din Toscana, pe care ar trebui să-l cerceteze oricine, ca să primească şi o lecţie de gust şi o lecţie de pietate. Vechea Sienă are străzile foarte înguste, pe care, totuşi, circulă automobilele şi printre ele, cu o însuşire înăscută, Sienesul reuşeşte să se strecoare fără să fie strivit. Nu s'a atins nimeni de o singură clădire din vechea Sienă. Alături însă este un oraş modern, franc modern, fără niciun fel de pretenţie de vechime. Iţi trebuie una, stai în vechia Sienă, îţi trebuie alta, te duci în oraşul cel nou.

La noi, însă, împietându-se necontenit asupra vechiului oraş, cea mai mare parte din clădirile vechi au dispărut. Calea Victoriei mai păstrează ceva din ele, dar foarte puţin. Unele din aceste case au fost total transformate, sau înlocuite, cum este, spre exemplu, cu noua casă Cantacuzino, făcută de arhitectul Berindei, dar o asemenea clădire nu se potriveşte de loc pe Calea Victoriei, cu toată lumina electrică ce făcea să strălucească ochii leilor de pe scara principală. O casă atât de pretenţioasă este, de sigur, cu mult mai potrivită cu aceia ce este acolo astăzi decât cu ce era până acum. Pentru parvenitismul politic, represintat prin birourile primului ministru, este tot ce poate fi mai potrivit. Ai crede că acela care a clădit-o atunci, a prevăzut ce va fi mai târziu!

In afară de aceasta mai sânt câteva case vechi boiereşti, cum este casa Manu. De câte ori trec pe acolo, mă gândesc cu teamă să nu vie vre-o societate anonimă care să aibă nevoie de ea şi s'o transforme, în felul cum a fost transformată casa lui Marghiloman, care şi ea, când a fost făcută, a înlocuit o clădire mult mai simpatică. Casa lui Marghiloman, transformată în exposiţia aceasta de automobile! Înţeleg grajdul, care nu avea ce căuta acolo şi care s'a transformat în deposit de automobile. Dar

www.dacoromanica.ro

nimeni din noi n'ar dori ca locuința lui, cât de modestă, să fie transformată într'un grajd, fie pentru cai, fie pentru mașini care resumă într'însele puterea a nu știu câți cai.

Casele acestea boierești s'au păstrat în foarte mică măsură. Astfel este greoaia casă Vernescu, care nu are niciun fel de rost și care s'a prefăcut într'un Ministeriu tot așa de banal, prin acțiunea lui, cum este banal localul în care s'a instalat.

Academia Română este instalată în două case boierești, care nu s'au putut lega între ele, și pe urmă s'a mai făcut și un depozit de cărți, monumental, dar extraordinar de urât, tocmai în fundul curții. In față este fostul Ministeriu al Justiției, care este tot ce poate fi mai șters. Precum vedeți, grupul de case ale Academiei Române arată haosul în care am căzut: o casă mai înaltă legată cu o casă mai joasă: în fund ridicat mausoleul acesta de cărți, iar în față așternută o fațadă fără casă; fiindcă aceasta este fostul Ministeriu al justiției: o fațadă fără casă. Și eu prefer o casă fără fațadă, care servește la ceva, decât o fațadă banală, fără niciun fel de casă în spatele ei.

Dacă merge cineva mai departe, vede o casă particulară, foarte pretențioasă, cu tot felul de colți de metal, care se ridică de-asupra felinarelor și, dincolo de această absurdă construcție, Ministeriul de Finanțe, pentru ca în față să fie o casă gotică, așezată strâmb, clădită de răposatul Gheorghe Știrbei, care și ea la rândul ei se lovește de o căsuță mai mică, aparținând aceleiași familii și e în legătură cu foarte armoniosul palat, dar, foarte părăsit, în ce privește grădina din fund, pe care l-a clădit Vodă Știrbei.

După aceia întri în vălmășagul de case care, de o parte și de alta, împodobesc, dacă se poate spune așa, strada în vârtecuș, care este principala arteră de circulație a Bucureștilor.

Eu înțeleg, incontestabil, acest sacrificiu al puținelor rămășițe din vechile clădiri care există; însă ar trebui să se facă o selecție. Comisiunea Monumentelor Istorice, dacă ar avea mai mulți funcționari — căci nu avem funcționari; lucrăm cu funcționarii Ministeriului Cultelor, iar, în ce privește veniturile, sânt așa de puține încât abia ni ajung ca să împiedecăm de a cădea unele construcții—, Comisiunea Monumentelor Istorice ar putea să facă alegerea unor clădiri, care, ele cel puțin, să nu poată fi atinse. Eu am propus cândva lucrul acesta, dar scrupulele veneratului nostru președinte al Camerei, d. St. Cicio Pop, m'au împiedecat de a presinta proiectul de lege din ini-

www.dacoromanica.ro

ţiativă particulară în acest scop. Probabil că şi veneratul nostru preşedinte are concepţiile sale estetice, care sânt deosebite de ale noastre, după cum are o erudiţie istorică, care îl inspiră într'alt fel decât cum ne inspiră a noastră. Eu ziceam aşa: când este o casă veche, pe care proprietarul, vădit, nu o poate îngriji şi repara, atunci Statul are dreptul de a expropria această casă veche, pentru a-i păstra caracterul de odinioară. Am procedat aşa, fără să existe o lege, cu vechea casă Cantacuzino, devenită Moruzi, de lângă Academia Română. Era vorba ca această casă să se dărâme, pentru ca pe acolo să treacă o stradă, care ar fi mers până la Gară. Vă închipuiţi câte ocasiuni de compensaţii sentimentale ar fi fost cu acest prilej. Atunci noi am spus: este păcat să se dărâme această casă; ar trebui să-i facem oarecare reparaţii, care, de alminteri, s'au şi făcut. Dar s'au făcut aşa de răpede, încât n'am putut interveni. Se pare că s'au găsit şi unele elemente de împodobire, care au fost acoperite cu tencuială, pe care toată lumea o vede cum cade.

Fiindcă noi nu mai ştim să facem tencuială. Ar trebui să facem şi o şcoală de tencuială, unde să se înveţe „tencuialologia", care ar fi foarte folositoare: s'ar putea tencui multe lucruri, s'ar putea tencui şi unele obrazuri, care au nevoie de o asemenea reparaţie. Tencuiala cea veche ar trebui garantată ştiinţificeşte, pentru ca, măcar în unele casuri, să nu se întrebuinţeze tencuiala nouă, făcută aşa de prost, încât nu resistă la cea d'intâiu umezeală de toamnă.

S'a instalat în această casă un Museu al Bucureştilor, şi vă asigur că merită să fie visitat. Eu m'am apropiat cu multă neîncredere, însă vă pot spune că ce s'a făcut acolo merită toată lauda. S'au salvat o mulţime de obiecte preţioase, o mulţime de vederi ale Vechilor Bucureşti. Când se va face un catalog ilustrat, acest catalog va fi vrednic să fie în mânile oricărui om cult.

Şi aici să-mi daţi voie să fac o parentesă. Foarte multe persoane mi-au făcut onoarea astăzi să vie să mă asculte. Să-mi dea voie să li recomand o carte pe care n'am făcut-o ca să stea acasă, la Comisiunea Monumentelor Istorice, proprietara acestei cărţi. Este o călăuză istorică a României, în limba franceză. Pentru foarte mulţi din dv., este, de sigur, o revelaţie. Se chiamă „Guide historique de la Roumanie" şi cuprinde vre-o 200 de pagini, în care am pus toată experienţa mea de patruzeci

www.dacoromanica.ro

de ani. Până și pietrele de morminte care se găsesc într'o biserică sânt însemnate înăuntru. Insă aceasta este o țară în care cartea o tipăreşti, crezând că va fi utilă, și este ca și cum ai fi aruncat-o în apă. Mai toate exemplarele sânt acolo. Cred că și Comisiunea Monumentelor Istorice ar trebui mai bine să le distribuie gratuit decât să păstreze aceste cărți care nu sânt puse la dispoziția nimănui. Am făcut și un format mic, încât ar putea s'o ia cineva în buzunar, când pleacă în automobil. Am făcut-o nu pentru mine, ci pentru alții.

Va să zică avem câteva case de salvat, care însă trebuiesc păstrate puțin în mediul lor de grădină. Să-și închipuie cineva că o casă de modă veche poate să fie legată de o altă casă, aceasta înseamnă să nu-i cunoască rostul, și aceia cari cu îndârjire s'au aruncat asupra grădinilor din centrul Bucureștilor, care sânt o podoabă a orașului, nu-și dau sama de ce fac. Să compare cineva orașul iarna și orașul primăvara și va vedea imediat necesitatea de a păstra aceste grădini, care constituie un element de estetică al Capitalei României.

Casele acestea deci trebuiesc păstrate cu ceia ce formează adevărata lor frumuseță. Distrugătorii grădinilor nu s'au gândit la un lucru: în Apus toate tendințile de înoire a orașelor, de higienisare a orașelor merg către orașul-grădină. Va veni o vreme când vom căuta și noi să facem la fel, fiindcă noi sântem bucheri târzielnici; un lucru trebuie să înceapă în Apus pentru ca să venim și noi, după douăzeci de ani, să-l imităm, cu pretenția de a-l fi descoperit. Douăzeci de ani după ce se vor întemeia orașele-grădini în Apus vom veni să refacem grădinile, pe care astăzi le-am distrus, ca să fim la nivelul Apusului.

Iată deci un lucru care se cere făcut: etichetarea, până și în cele mai depărtate mahalale, a caselor cu vechiu caracter românesc și obligația pentru proprietar de a nu le sacrifica. In Strada Armenească era o foarte frumoasă casă, aceia a lui Melic, care a fost, cu sacrificii, scutită de reparațiuni. Mi-e frică să mai trec pe acolo, gândindu-mă la ce ar fi făcut noul proprietar cu această casă, pe care d. Melic a căutat s'o păstreze cum era în vremea veche.

Au rămas așa de puține case din vechea Capitală, a Țerii-Românești, încât cea mai mare grijă se cere pentru a le păstra, măcar ca niște exemplare rari de ceia ce a fost generalitatea locuințelor în oraș, atunci când orașul era vrednic de atenția călătorului apusean.

www.dacoromanica.ro

Dar, pe lângă aceasta, din Vechii Bucureşti au rămas bisericile. Şi aici se pune întreaga chestiune a bisericilor bucureştene, pe care o aduc aici, fără să am nicio putinţă de a transforma această dorinţă, de natură estetică şi pioasă în realitatea în care ar trebui neapărat să se transforme.

Bisericile acestea erau odinioară mai mari decât căsuţele d'imprejur ele dominau oraşul. Aceasta, din nenorocire, astăzi nu se poate, pentru că nu poţi să împiedeci pe cineva, care este la o anume distanţă de o biserică, să ridice o casă care, dacă ar avea trei rânduri, a distrus cu desăvârşire perspectiva bisericii. Americanii au avut această problemă înaintea lor şi au resolvat-o într'un fel naiv şi copilăros. Ei sânt mari technicieni, dar au o nevinovăţie de spirit extraordinară, pe care este bine că ei nu o sacrifică cerinţilor timpului nostru. Aceasta îi face foarte adese ori simpatici, aşa că li ierţi acele sky-scrapers pentru această frescheţă de spirit. Ei au făcut aşa: au păstrat biserica şi i-au făcut un turn, care are în vârf o suliţă şi suliţa aceasta se tot ridică în măsura în care vecinii ridică etajele, aşa încât biserica este mică jos, iar această suliţă se tot suie, se tot suie până la nivelul casei de treizeci, patruzeci, cinzeci de rânduri, ceia ce este absurd. Aceasta serveşte ca să arăte credincioşilor unde este biserica, dar, evident, efectul este şi comic şi deplorabil.

Aceasta noi nu o putem face; dar putem face altceva. Cele mai multe din bisericile acestea au încă loc în jurul lor. Este însă un lucru, care trebuie cercetat. Sânt sigur că locurile care încunjură bisericile sânt în mare parte usurpate. Este prin urmare a se cerceta, juridiceşte, unde este usurpaţie şi usurpatorul trebuie înlăturat şi, unde se poate, casa lui dărâmată. Sau, pentru folosul bisericii, clădiri de jur împrejur, cum este în Piaţa Florilor, unde stă biserica Curtea Veche. Înţeleg pentru moment, până vom termina reparaţiile ce sânt de făcut acolo, să aibă oarecare venituri de la florari, dar nu înţeleg ca, pe urmă, să se păstreze aceste clădiri, de un caracter provisoriu, mai durabil decât celelalte. La rigoare s'ar putea face un etaj de flori, însă la un nivel aşa de jos, fără niciun fel de împopoţonare, încât să nu împiedece vederea bisericii. Sânt lucruri care se pot face foarte bine.

In casul când particularii sânt acolo pe basa unui titlu de drept, cum mi se pare că este casul pentru Biserica Doamnei a lui Şerban-Vodă, din faţa Legaţiei ruseşti, trebuie să se impună

www.dacoromanica.ro

acestor proprietari anume obligaţii. In ce priveşte Biserica Doamnei, casele cele mai urâte s'au îngrămădit din toate părţile şi zugrumă biserica. De atâtea ori am intervenit pentru ca murdăriile tuturor acestor birouri şi restaurante să nu fie aruncate în faţa ei. Am izbutit cel puţin să fac un fel de mic zid de apărare în jurul acestei clădiri, care, de altfel, este foarte simpatică. Pe aceşti proprietari de acolo nu-i poţi înlătura, dar cel puţin li poţi impune anume datorii de religiositate, oricare ar fi religia lor, fiindcă toate religiile se asamănă puţin şi trebuie să se respecte una pe alta. Să li se impuie anume datorii de bună-cuviinţă şi religiositate, când ei se găsesc în jurul unei biserici.

Nicio biserică nu trebuie dărâmată. De câte ori a venit la Comisiunea Monumentelor Istorice o cerere de a se dărâma o biserică, de atâtea ori ne-am împotrivit cu toată hotărârea.

Dar noi nu avem banii trebuitori pentru a salva pe unele din ele. Iată una pe care aceia cari sânt aici — şi sânt şi oameni cari au avere şi influenţă şi cari, ascultând aceste cuvinte, ar putea spune dacă în adevăr am reuşit să capăt o convingere—, ar trebui să-şi unească silinţile pentru a scăpa astfel de monumente: este biserica Scaune, acum un adăpost al tuturor pungaşilor, cari întră acolo ca la ei acasă.

Cineva îmi spunea că se poate întra acolo şi pe fereastă, aşa că degeaba s'ar închide uşa. Este o biserică zidită la începutul secolului al XVIII-lea. Are o catapeteasmă de toată frumuseţa. Biserica aceasta poate fi întrebuinţată. Ni-au cerut-o soţiile preoţilor din Bucureşti, ca să facă acolo, în curte, un aşezământ. Comisiunea Monumentelor Istorice a spus: da, dar, natural, noi nu putem aştepta cu anii o clădire, care nu se anunţă prin niciun fel de strângere de bani. Eu am avut un gând, pe care îl păstrez şi acum şi voiu reveni la Comisiune asupra lui. Anume, noi am comis neiertata greşală de a da Albanesilor, trecător, dar ei socot că li-am dat-o definitiv, Biserica dintr'o zi, care se găseşte în mijlocul Bucureştilor, peste drum de Teatrul Naţional. Este tipul bisericii bucureştene din epoca brâncovenească, clădită de Doamna Marica a Domnului martir. Imi aduc aminte că un coleg al mieu de la Universitate, trecând pe acolo, mi-a zis: când dărâmaţi d-voastră biserica aceasta? Şi, atunci, a trebuit să-i fac o mică conferinţă, arătându-i că biserica aceasta întrupează în ea punctul final la care a ajuns desvoltarea arhitecturii româneşti. La pridvor s'au a-

www.dacoromanica.ro

daus acum tot felul de geamlâcuri şi fierării, care trebuiesc desfiinţate. Dar colonia albanesă a căpătat această biserică pe vremea când nu exista un Stat albanes şi intenţia mea este să rog stăruitor această colonie să ni redea biserica. Li-am putea oferi biserica Scaune, dacă şi-ar lua îndatorirea să o repare, dar şi pe aceasta să o considere tot provisoriu, până când vor fi în stare să-şi clădească o biserică.

Prin urmare bisericile acestea sânt a se conserva; dar nu în mijlocul unei pieţe, căci o biserică în mijlocul unei pieţe este expusă totdeauna să fie murdărită şi profanată. Pe copii nu-i poate opri nimeni, mai ales pe cei aparţinând unei alte religii, să întrebuinţeze pridvorul unei biserici care nu este în legătură cu religia lor ca locul unde îşi fac strengăriile. Dar aceasta nu se mai poate! Aici nu e vorba de un sentiment de antipatie faţă de o parte importantă a populaţiei bucureştene, pe care am dori-o să fie cât mai românească; este vorba de faptul că noi vrem să păstrăm clădirile noastre religioase şi să le punem în mediul în care se cuvine.

Orice biserică trebuie să aibă un venit, din care să poată trăi. Inainte vreme, pe lângă fiecare biserică erau anume clădiri, care-i constituiau un venit destul de important. Eu am apucat încă la biserica Zlătari prăvăliile d'imprejur, din care se hrănia biserica, prăvălii care şi astăzi s'ar putea face, însă joase, ca să nu ia vederea bisericii. In astfel de împrejurări bisericile ar putea avea o autonomie financiară, putându-se hrăni din aceste prăvălii. La spatele lor ar fi plantaţii. Şi, apoi, nu trebuie să între cineva în casa lui Dumnezeu aşa cum între la un particular. Nu ni-ar plăcea nouă să între cineva la noi de-a dreptul din stradă, aşa cum se între în cele mai multe din bisericile bucureştene. La noi era la biserică, mai înainte, un fel de mister, care acum s'a desfiinţat. Odată ce punem religia în condiţiile unei table de logaritmi, atunci, natural, că tot ce religia provoacă în sufletele omeneşti, dispare. Inainte vreme era acea atmosferă deosebită pe care cei vechi ştiau s'o deie oricării biserici, era acea obscuritate, era acel vag miros de tămâie, care părea legat de preoţia însăşi. De aici acea necesitate de a vorbi în şoapte.

Nu pot în de ajuns să protestez aici — şi aş face-o oriunde—, împotriva încă unui păcat faţă de vechile noastre datini. Bisericile prefăcute într'un fel de reclamă pentru preot, bisericile în care se ard lumânări de dimineaţă şi până seara,

www.dacoromanica.ro

în care se face apel la un fel de misticism nesănătos, de cultură catolică degenerată, cum se întâlneşte numai în ţerile în care catolicismul provoacă o adevărată boală a sufletului. Bisericile în care, prin mijloace neiertate, se câştigă credincioşii, făcând cu dânşii un fel de demagogie şi în acelaşi timp o stricare a echilibrului sufletesc, de care au nevoie şi credincioşii cei mai pioşi, bisericile acestea nu aparţin tradiţiei noastre. Şi eu regret adânc că nu se găseşte în conducerea centrală a Bisericii destulă autoritate pentru ca un preot care face teatru la biserică să fie luat frumos de guler şi dat afară şi, în locul preotului acestuia tânăr, care strică datinile bisericeşti, să se aducă, dintr'un fund de sat, un preot bătrân, ca să înveţe preoţii aceştia tineri care este adevărata noastră ortodoxie, fără reclamă.

Iată ce a rămas din aceşti Vechi Bucureşti. Ce putem salva, în ce priveşte clădirile, să salvăm; ceia ce se ruinează în aşa fel că să nu se mai poată face nimic, să-l adunăm de oriunde, din case particulare, din poduri, din biserici şi Museul acesta, care a început în casa Moruzi, să concentreze în adevăr toate rămăşiţile care n'ar mai putea fi închegate într'o zidire. Este aşa de preţios orice a rămas din trecutul nostru, încât nimănui nu-i este îngăduit, nu numai să-l strice şi să-l piardă, dar, în unele casuri, nici să-l ţie acasă la dânsul. Imi aduc aminte de prefaţa unui catalog de Museu din Atena, în care se spunea că este o datorie pentru oricine are lucruri de un interes mai larg decât persoana sa, decât familia sa, ca aceste lucruri să le dăruiască imediat Museului, unde să fie spre folosul tuturora. Aceasta în locul vechiului sistem de a lua lucrurile din biserici sau din Musee şi a le ţinea el însuşi acasă, la el, ceia ce este o hoţie practicată foarte mult de unele doamne, dar şi de unii domni. Eu însumi am asistat la un moment de acestea penibile, în care ministrul Instrucţiunii întovărăşia o elegantă şi simpatică doamnă şi-i oferia dintr'o biserică, de faţă cu mine — care nu puteam împiedeca nimic, fiindcă nu eram pe atunci preşedintele Comisiunii Monumentelor Istorice—, îi oferia acestei doamne lucrurile care-i plăceau. Dar chiar mie mi s'a întâmplat că persoane de tot sus au arătat dorinţa de a avea anumite lucruri. Am zis: da, pentru câteva săptămâni, ca să vă faceţi o copie şi pe urmă să revină înapoi la biserică. Şi am intervenit odată, se uitase; am intervenit a doua, a treia oară. Evident, am

www.dacoromanica.ro

fost socotit ca un om lipsit de spiritul de curtenire, pe care îl au alţii, dar obiectul a fost restituit.

In felul acesta noi vom face, măcar acum în ceasul al unsprezecelea, ceia ce trebuia să facem de la început şi n'am făcut şi sântem răspunzători colectiv pentru o întreagă generaţie. Noi nu sântem răspunzători numai prin ceia ce facem noi, ci obrazul nostru, al tuturor, este în legătură cu ceia ce face generaţia noastră. Şi eu, în orice cas, am ţinut ca, obrazul mieu, să mi-l spăl şi cu această ocasie.

www.dacoromanica.ro